

Микола Коломієць

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У статті висвітлюється проблема підготовки майбутніх класних керівників до організації профорієнтаційної роботи. На основі власних досліджень проаналізовано стан профорієнтаційної роботи в сучасній українській школі. З опертям на нормативні документи визначено основні завдання класного керівника з організації профорієнтаційної роботи на всіх етапах її реалізації. Наведено знання й уміння класного керівника, необхідні для успішного виконання поставлених перед ним профорієнтаційних завдань.

Ключові слова: професійна орієнтація, класний керівник, підготовка вчителя.

Традиційна система навчання й виховання в загальноосвітній школі не достатньо сприяє формуванню психологічної готовності учнів до вибору професії, професійної освіти й наступної самодостатньої праці, тим паче – в ринкових умовах. На думку педагогів і психологів, орієнтація школярів у світі професій і формування відповідно до нахилів готовності до оволодіння якоюсь із них відбуваються стихійно й не завжди з адекватним результатом. «Через недостатньо обґрунтований вибір професії значна частина випускників професійної школи не наважується працювати за набутою професією. Усе це є цілком природним за відсутності цілеспрямованої підготовки до професійного вибору й навчання за обраною професією» [1, с. 75]. Отже, є необхідність спеціально організованої підготовки старшокласників до вибору педагогічного фаху як складової єдиної системи безперервного навчання та професійної орієнтації. Важливу роль в організації такої підготовки відіграє класний керівник. Класний керівник повинен діяти в тісному контакті з учителями-предметниками, шкільними психологами й соціальними педагогами, виявляти й підтримувати інтереси школяра до різних навчальних предметів, спонукати до самостійної роботи з вивчення тієї сфери діяльності, яка його зацікавила.

Фундаментальні психолого-педагогічні дослідження проблеми підготовки учнівської молоді до вибору майбутньої професії відображені, зокрема в працях К. Альбуханової-Славської, С. Батишева, І. Беха, Л. Буєвої, Ф. Іващенко, М. Захарова, Д. Кікнадзе, Є. Клімова, Я. Коломинського, Б. Ломова, В. Моляко, В. Мясичева, В. Полякова, Д. Узнадзе, В. Чебишевої, С. Чистякової та ін.]. Науковці намагалися визначити методологічні підходи, мету, завдання, зміст підготовки учнівської молоді до вибору майбутньої професії.

Загальнотеоретичні та методологічні підходи до проблеми професійної орієнтації учнів, зокрема в нових умовах, детермінованих кардинальними соціально-економічними змінами, висвітлено в дослідженнях О. Голомштока, В. Зінченка, Є. Клімова, В. Люльки, В. Мадзігона, Є. Павлютенкова, Н. Побірченко, В. Сидоренка, М. Тищенко, Б. Федоришина, В. Харламенко, С. Чистякової, М. Янцура та ін. Проте питання підготовки майбутніх педагогічних працівників до організації профорієнтаційної роботи не знайшло достатнього відображення.

Метою нашого дослідження є визначення обсягу знань і умінь, необхідних класному керівникові для організації профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах.

Професійна орієнтація школярів передбачає систематичну, цілеспрямовану й неперервну взаємодію особистості школяра і педагога з метою створення необхідних передумов для успішного професійного самовизначення. «Головною передумовою формування повноцінної особистості професіонала, зазначає О. Середя, є усвідомлення на державному, суспільному й сімейному рівні своєї місії щодо забезпечення старшокласникові необхідної психологічної, інформаційної, матеріальної підтримки на етапі його самоствердження» [2, с. 174]. Н. Побірченко стверджує, що запізним є етап організованої профорієнтації, що обмежується старшим шкільним віком. «Готовність старшокласника до професійного самовизначення складають її мотиваційний, пізнавально-інформаційний та рефлексивний компоненти. Ці компоненти потребують тривалого розвитку позитивного ставлення учнів до праці, до вивчення власного «Я», набуття рефлексивного самооцінювання взаємовідповідності «Я» й обраної професії тощо. Протиріччя полягає в тому, що дитина починає думати про те, ким вона буде в різні періоди життя з раннього дошкільного віку, а профорієнтація починається лише в старшому шкільному віці» [3, с. 177].

Отже, професійна орієнтація в школі – це система заходів з ознайомлення учнів зі світом професій. Вона спрямована на розв'язання наступних завдань: вивчення та формування професійних інтересів, здібностей і мотивів діяльності, ознайомлення з системою знань, необхідних для вибору професії, створення умов для перевірки на практиці схильностей та здібностей, консультування з питань вибору професії, можливості отримання професійної підготовки з питань працевлаштування [3, с. 179].

Проведене дослідження організації профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах дало змогу встановити, що існує низка проблем, які трапляються педагогічним працівникам у повсякденній діяльності. Недостатньо, на думку вчителів, сучасної методичної літератури, яка б допомогла організувати роботу з учнями, які бажають обрати педагогічну професію. Так, частково забезпечені літературою 47 % сільських і 44 % міських вчителів, і загалом відсутня література у 47 % сільських і 39 % міських вчителів. Зазначимо, що серед тих вчителів, хто

постійно проводить роботу з підготовки учнів до вибору педагогічної професії 38 % заявляють про відсутність необхідної літератури, 46 % – про часткову забезпеченість.

На недостатню увагу до організації профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх школах вказує і те, що серед форм домінують бесіди про професії та зустрічі зі спеціалістами (табл. 1), практично повністю відсутня така форма як професійні проби.

Таблиця 1

Використання форм профорієнтаційної роботи в школі

№ п/п	Форми роботи	Хлопці (%)	Дівчата (%)	Разом (%)
1	Бесіди про професію	49,6	45,7	47,8
2	Зустріч зі спеціалістами	24,8	31,9	28,1
3	Профорієнтаційні екскурсії	12,8	14,7	13,7
4	Індивідуальна профдіагностика	8,3	12,1	10,0
5	Індивідуальні профконсультації	7,5	5,2	6,4
6	Професіографічні вечори	4,5	19,0	11,2
7	Професіографічні дослідження	11,3	12,1	11,6
8	Ніякі	3,0	3,4	3,2

На формування професійних планів школярів впливає сукупність зовнішніх (школа, соціально-економічна ситуація в країні, преса, родина, друзі) і внутрішніх факторів (інтереси, нахили, здібності, ціннісні орієнтації). Ми поставили за мету встановити зовнішні фактори (класний керівник, улюблений учитель-предметник, педагог-організатор, заняття в гуртках, батьки, преса, телебачення, друзі, знайомі, художня література, потреба в кадрах, улюблений предмет, любов до дітей), що найбільш впливають на вибір професії в сучасній соціально-економічній ситуації в Україні. Враховуючи, що провідним видом діяльності школярів є навчальна, і, як мінімум, половина активного часу дитина проводить у стінах школи, то шкільний колектив має бути одним із вагомих факторів впливу на вибір професії.

Проте було встановлено, що основний вплив на професійні плани випускників шкіл здійснюють батьки та улюблений предмет (табл. 2).

Таблиця 2

Значення для старшокласників зовнішніх факторів у виборі професії

№ п/п	Назва фактора	Хлопці (%)	Дівчата (%)	Разом (%)
1	Батьки	59,4	53,4	56,6
2	Улюблений предмет	27,1	41,4	33,7
3	Вчитель предметник	8,3	25,0	16,1
4	Друзі, знайомі	16,5	12,9	14,9

5	Потреба в кадрах	15,8	7,8	12,0
6	Заняття в гуртках	9,8	6,9	8,4
7	<i>Класний керівник</i>	5,3	8,6	6,8
8	Художня література	0	6,0	2,8
9	Телебачення	0,8	4,3	2,4
10	Преса	1,5	0	0,8
11	Педагог-організатор	0,8	0,9	0,8

Класний керівник, який має найбільші можливості на формування особистості школярів і його професійних планів посідає лише сьоме рейтингове місце.

Недостатній вплив класних керівників на формування професійних планів випускників школи свідчить про відсутність систематичної роботи з боку педагогічного колективу. Однією з причин такого стану, на нашу думку, є недостатня підготовка вчителів до організації профорієнтаційної роботи протягом всього навчання дитини у школі.

Аналіз навчальних планів з підготовки вчителів різних напрямів (філологічних, фізико-математичних, природничих) засвідчив, що підготовка майбутніх фахівців, зокрема класних керівників, вихователів, учителів-предметників до проведення профорієнтаційної роботи з учнями відсутня. Елементи профорієнтаційної роботи є складовими певних тем, що вивчаються в курсі педагогіки. Слід зазначити, що ці теми, здебільшого винесено на самостійне опрацювання студентами. Програмами педагогічної практики взагалі не передбачено завдань, що стосуються підготовки школярів до вибору професії. Окремий курс «Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи» вивчають лише студенти напряму підготовки «Технологічна освіта». Це є причиною виникнення формалізму в профорієнтаційній роботі класних керівників та вчителів-предметників, зниження її ефективності. Лише шкільні психологи мають відповідну підготовку для проведення роботи з педагогічної орієнтації, на що вказали 78 % опитаних фахівців.

Визначаючи необхідні знання і вміння класних керівників для проведення профорієнтаційної роботи звернемося до нормативних документів та думки науковців [3; 4; 5; 6; 7]. У «Положенні про професійну орієнтацію учнівської молоді яка навчається» [4] зазначено, що професійна орієнтація здійснюється всіма закладами освіти на всіх ступенях навчання. Профорієнтаційна робота умовно поділяється на два періоди: допрофесійний і професійний. Допрофесійний (шкільний) період включає початковий (пропедевтичний) – (1–4 класи), пізнавально-пошуковий (5–7 класи) і базовий (визначальний) (8–9, 8–11 класи) етапи. Аналіз їх змісту і кінцевого результату дає підстави визначити наступні завдання класного керівника з професійної орієнтації.

На початковому етапі класний керівник має забезпечити:

- ознайомлення школярів з найпоширенішими професіями;

- виховання позитивного ставлення до різних видів трудової діяльності, поваги до людей праці і їх результату;
- формування усвідомлення праці, як основного джерела існування людини, початкових загальнотрудових умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими особами в процесі різних видів діяльності.

На пізнавально-пошуковому етапі класний керівник має забезпечити:

- координацію зусиль усіх учасників педагогічного процесу в питанні підготовки до вибору професії;
- ознайомлення учнів з різними галузями господарства й окремих професій, у тому числі з професіями свого регіону;
- формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні;
- формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення учнями власної професійної спрямованості;
- вивчення й систематичну фіксацію результатів вивчення інтересів, нахилів і здібностей учнів класу;
- залучення учнів до участі в роботі гуртків, факультативів, олімпіад тощо відповідно до їх інтересів і нахилів;
- консультування батьків щодо можливої сфери майбутньої діяльності учня, заходів для формування необхідних властивостей особистості, психологічних якостей.

На базовому етапі класний керівник має забезпечити:

- залучення учнів до вивчення факультативного курсу «Основи вибору професій»;
- створення умов для випробування учнями своїх здібностей у різних видах трудової діяльності;
- ознайомлення вихованців із системою професійної підготовки в Україні й регіоні;
- консультування (спільно з психологом, медичним працівником) щодо вибору професії та навчального закладу.

За відсутності у школі факультативного курсу «Основи вибору професії» класний керівник у взаємодії зі шкільним психологом організовує цикл бесід, лекцій зміст яких має забезпечити:

- вивчення наукових основ вибору професії і побудови професійного плану;
- вивчення класифікацій професій (за Є. Клімовим, Д. Голландом), вимог професій до людини, основних професійно-важливих якостей особистості;
- оволодіння методиками самопізнання, самооцінки, розвитку індивідуальних професійно важливих якостей особистості;
- формування вмінь порівнювати вимоги, необхідні для успішного оволодіння професією з власними можливостями та потребами ринку праці.

Виходячи з окреслених вище завдань класний керівник має знати:

- мету, завдання, форми і методи організації профорієнтаційної роботи на різних її етапах;
- суть поняття профорієнтація та основних категорій, складові компоненти системи профорієнтації;
- мету, завдання, вимоги до організації професійної просвіти і виховання;
- класифікацію професій за Є. Клімовим, професіографічні методи та методику проведення професіографічного дослідження;
- основні поняття професійної діагностики (особистість, структура особистості, професійно важливі якості особистості);
- методи вивчення особистості школярів, їх інтересів, здібностей, нахилів;
- методику проведення профорієнтаційних консультацій з учнями, батьками;
- потреби ринку праці регіону й мережу професійних навчальних закладів;
- можливості інформаційних технологій у профорієнтаційній роботі.

Для успішного виконання профорієнтаційних завдань класний керівник має вміти:

- планувати профорієнтаційну роботу з урахуванням принципів її організації, виробничого оточення, вікових та індивідуальних особливостей учнів класу;
- формувати у школярів повагу до різних видів трудової діяльності, до людей праці;
- здійснювати пошук профінформаційного матеріалу, його використання з урахуванням вікових особливостей школярів на різних етапах профорієнтаційної роботи;
- планувати та проводити професіографічні дослідження;
- визначати класифікаційні ознаки професій, складати професіограми;
- вивчати професійну спрямованість вихованців, їх професійні інтереси, нахили, здібності, мотиви;
- здійснювати професійну активізацію, розробляти методику групової та індивідуальної професійної консультації, складати профконсультаційні висновки;
- використовувати профорієнтаційні можливості навчального предмета;
- організовувати відбір та підготовку школярів до вибору педагогічної професії;
- організовувати роботу з батьками з питання підготовки їх дітей до усвідомленого вибору професії;

Аналіз стану організації профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, власні дослідження спонукають до наступних висновків. Організація профорієнтаційної роботи в освітніх закладах на сучасному етапі розвитку має низку недоліків (відсутність систематичності в роботі, недостатня підготовленість педагогічних працівників до її організації, брак методичної літератури тощо), що зменшує роль школи у формуванні готовності її випускників до вибору професії. Отже виникає необхідність спеціальної підготовки вчителів, як майбутніх класних керівників, до організації профорієнтаційної роботи з урахуванням визначених у статті знань і умінь. Подальшу роботу необхідно спрямувати на визначення змісту та методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів до організації профорієнтаційної роботи в закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підготовка до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи) : навч.-метод. посібник / [Г. О. Балл, Ю. З. Гільбух, М. М. Левтик та ін.] ; за ред. Г. О. Балла, П. С. Перепилиці, В. В. Рибалки. – К. : Наукова думка, 2000. – 188 с.
2. Середа О. Старшокласник: проблема вибору майбутньої професії / Олена Середа // Соціальна психологія. – 2008. – № 4. – С. 167–174.
3. Побірченко Н. А. Організаційно-психологічні умови професійної орієнтації в загальноосвітній школі / Н. А. Побірченко, І. Б. Марченко // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2009. – Випуск 6, Частина 2. – С. 175–185.
4. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається // Інформаційний збірник Міністерства Освіти України. – К., 1995. – № 15. – С. 2–7.
5. Концепція державної системи професійної орієнтації населення: проблема, на розв'язання якої спрямована Концепція: затв. постановою Каб. Міністрів України від 17 вересня 2008 р. № 842 // Труд. підготовка в закл. освіти. – 2009. – № 1/2. – С. 3–5.
6. Андрухів О. Модель стратегії професійного самовизначення учнівської молоді / Оксана Андрухів // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2005. – № 1. – С. 128–135.
7. Балл Г. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів : [проф. інформація та проф. консультація школярів] / Г. Балл // Психолог. – 2004. – С. 2–11.